

Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi

Ömay Çokluk

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi

cokluk@education.ankara.edu.tr

Kürşad Yılmaz

Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi

kursadyilmaz@gmail.com

Ebru Oğuz

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi

oguz.ebru@gmail.com

Özet

Son yıllarda sosyal, kültürel, ekonomik, politik kısaca toplumun her alanında meydana gelen değişme ve dönüşümlerin bilimde de kaçınılmaz değişimler meydana getirdiği ifade edilebilir. Bu değişim gelenekselden gelenek ötesine, modernden postmoderne, pozitivistten pozitivistlik sonrasına geçiş olarak nitelendirilebilir. Pozitivist paradigmaya yapılan eleştiriler, bilim dünyasında bu geleneksel yaklaşıma dayalı olarak yürütülen araştırmaların hâkimiyetini sarsıcı nitelikte sonuçlara yol açmıştır. Bu etkiler sonucunda nitel araştırmalara yapılan vurgunun da arttığı görülmektedir. Nitel araştırmalarda kullanılabilir olan veri toplama yöntemlerinden biri de odak grup görüşmesidir. Bu çalışmanın amacı odak grup görüşmesi ile ilgili kavramsal bir çözümleme yapmaktır. Bunun için ilk önce odak grup görüşmesinin ne olduğu açıklanmıştır. Daha sonra odak grup görüşmelerinin nasıl yapılacağı, olumlu yönleri, olumsuz yönleri, kullanılabilir analizler gibi konular tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nitel Araştırmalar, Odak Grup Görüşmesi

A Qualitative Interview Method: Focus Group Interview

Abstract

It may be suggested that over the recent years, social, cultural, economic, and political changes and transformations which have occurred in every field of society have also led to inevitable changes in science. Such changes might be considered as transitions from what is traditional to what is beyond tradition, from modern to postmodern and from positivist to postpositivist. The criticism made on positivist paradigm has also led to quantitative researches becoming questionable. As a result of these effects, it has been observed that the emphasis placed on qualitative research has increased. One of the data-gathering methods which could be employed within the framework of qualitative research is focus group interview. The aim of this study is to present a conceptual analysis on focus group interview. To this end, firstly what is meant by the term "focus group interview" has been explained. Following this, discussed has been presented on such issues as how focus group interviews could be conducted, the positive and negative aspects of focus group interview and possible analysis that could be employed within the method.

Key words: Qualitative Researches, Focus Group Interview

1. Giriş

Son yıllarda sosyal, kültürel, ekonomik, politik kısaca toplumun her alanında meydana gelen değişme ve dönüşümlerin bilimde de kaçınılmaz değişimler meydana getirdiği ifade edilebilir. Bu değişim gelenekselden geleneksel ötesine, modernden postmoderne, pozitivistten pozitivistlik sonrasına geçiş olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda pozitivist paradigmaya yapılan eleştirilerin de arttığı görülmektedir. Teorik temellerini doğa bilimlerinden alan pozitivistlik, bilim dünyasında çok uzun yıllar neredeyse tek hakim paradigma olarak varlığını sürdürmüştür. 300 yıldan daha fazla süredir dünyayı anlamaya ve bununla tutarlı davranışlar geliştirmeye yol açmış olan pozitivist paradigmanın kökleri Modern Çağın başlangıcı olarak nitelendirilebilecek 1500'ü yıllara dayanmaktadır (Şimşek, 1994). Pozitivistlik genel anlamda gerçeğin ve doğrunun tek olduğunu, teori ve uygulamalarda tarafsız olunması, araştırmacıların gerçeği değerden, teoriyi uygulamadan, rasyonelliği sağduyudan ayrı tutması gerektiği gibi temel sayılıtlara sahiptir. Pozitivist paradigmanın bu bakış açısı araştırma metodolojisini de etkilemiştir ve pozitivist paradigmanın uzantısı olan nicel araştırmalar, genelleme yapma kaygısı ön planda olan, tarafsız araştırmacılar tarafından yapılan, nesnel ve indirgemeyi ön plana çıkartan araştırmalar olarak bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmuştur. Bu araştırmalarda doğru ölçümler ve nicelleştirme, gerçeğin ortaya çıkartılması için yeterli görülmektedir. Ancak son yıllarda pozitivist paradigma ve pozitivist metodolojiye yönelik eleştirilerin arttığı görülmektedir. Özellikle sosyal bilimlerde, pozitivist paradigmanın aşırı indirgemeci tavrından dolayı sosyal gerçekliğin açıklanmasında yetersiz kaldığı görüşü artarak taraftar bulmakta ve alternatif olarak nitel araştırmalar önerilmektedir. Bir diğer deyişle yükselen paradigma ve bunun uzantısı olan nitel araştırmalar, bilimin nesnel bilgi üretme süreci olmadığını, bilimsel sürecin dünyanın göreliliğini temel alan bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Sosyal olgular, sosyal davranışları belirleyen genellebilir yasalar üretmek yoluyla değil, bir durumun kendine özgü boyutlarının araştırılması ile anlaşılabilir (Putnam, 1983 Akt. Şimşek, 1994). Ancak burada önemli olan nicel araştırmaları dışlamak değil, bu iki alanın birbirini dışlamadığını hatta tamamladığını hatırlamaktır. Önemli olan hangi yöntemin uygulandığından daha çok, araştırılmak istenen konuya uygun yöntemin seçilmesidir.

Nitel araştırma, tümevarımcı bir yaklaşımla, olayları ve olguları doğal ortamları içinde betimleme, katılımcıların bakış açılarını anlama ve yansıtma üzerine odaklanan araştırma yaklaşımıdır. Nitel araştırma yöntemlerinin doğal ortama duyarlı olması, araştırmacının katılımcı rolü olması, bütüncül bir yaklaşıma sahip olması, algıların ortaya konmasını sağlaması, araştırma deseninde esnekliği olması diğer önemli özellikleridir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Nitel araştırmalarda verilerin toplanmasında kullanılacak dört temel yöntem vardır. Bunlar, odak grup görüşmesi, gözlem, görüşme ve doküman incelemesidir.

Bu çalışmanın amacı, son yıllarda eğitim araştırmalarında da sıklıkla kullanılmaya başlayan odak grup görüşmesi ile ilgili kavramsal bir çözümleme yapmaktır. Odak grup görüşmeleri; pazar araştırmalarında (Nancarrow, Vir ve Barker, 2005); sağlık yönetimi araştırmalarında (Kitzinger, 1995); sosyoloji ve iletişim araştırmalarında; uygulamalı alanlarda yapılan değerlendirmelerde, eğitimsel malzemelerin geliştirilmesinde (McBrien, Felizardo, Orr ve Raymond, 2008) ve eğitim araştırmalarında sıklıkla kullanılmaktadır (Byers ve Wilcox, 1988; Gibbs, 1997; Barbour ve Kitzinger, 2001; Gizir, 2007). Nitel araştırmalarda gözlem, görüşme,

odak grup görüşmesi ve doküman inceleme gibi veri toplama yöntemleri kullanılabilir. Bu çözümlemede öncelikle odak grup görüşmesinin ne olduğu, ardından da odak grup görüşmesinin uygulanma süreci açıklanmıştır. Odak gruplar için alanyazında odak grup görüşmesi, odak grup tartışması, odak grup çalışması gibi farklı ifadeler kullanılmaktadır. Bu çalışmada odak grup görüşmesi kavramı tercih edilmiştir.

2. Odak Grup Görüşmesi

Odak grup görüşmeleri aslında çok yeni değildir; 1930'lu yıllarda, görüşmelere alternatif olarak ortaya çıkmıştır (Gizir, 2007). Örneğin sosyal araştırmacı olan Robert Merton radyo programlarında (1941); Metron ve Kendal (1946) ve Merton, Fiske ve Kendall (1956) ise spesifik konulardaki birçok araştırmada odak grup görüşmesini kullanmıştır (Akt: Lewis, 1995; Morgan, 1997; Denzin ve Lincoln, 2000; Hollander, 2004; Yıldırım ve Şimşek, 2006; Culley ve Hudson, 2007). Günümüzde odak grup görüşmesi akademik çalışmalarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Morgan, 1997; Krueger ve Casey, 2000; Bloor, Frankland, Thomas ve Robson, 2001).

Odak grup görüşmeleri, son yıllarda eylem araştırmalarında sıklıkla kullanılan nitel bir veri toplama tekniğidir. Odak grup görüşmelerinin temel çıkış noktası, sosyal psikoloji ve iletişim teorileridir. Pazar araştırmalarında da sıklıkla kullanılan bu yöntem, sosyal bilimlerde başlangıç araştırması niteliğindeki çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerde birebir görüşmeler ve anketler ile birlikte kullanılsa da bu yöntem, aslında en sistematik veri toplama yöntemlerinden biridir. Odak grup görüşmelerinden elde edilen detaylı veriler, birebir görüşmeler ve anketler için sağlam bir temel oluşturmaktadır (Kitzinger, 1995).

Bowling'e (2002) göre odak grup görüşmesi küçük bir grupta lider arasında yapılandırılmamış görüşme ve tartışmada grup dinamiğinin etkisini kullanma, derinlemesine bilgi edinme ve düşünce üretmedir. Krueger ise (1994) odak grup görüşmesini, bireylerin düşüncelerini serbestçe söyleyebileceği bir ortamda dikkatlice planlanmış bir tartışma olarak tanımlamaktadır. Odak grup görüşmeleri, önceden belirlenmiş yönergeler çerçevesinde gerçekleştirilen, bu yöntemin mantığına uygun olarak, görüşülen kişilerin öznelliklerini ön planda tutan, katılımcıların söylemine ve bu söylemin toplumsal bağlamına dikkat edilmesi gereken nitel bir veri toplama tekniği olarak tanımlanabilir. Bu anlamda odak grup görüşmeleri, grupların, alt grupların, bilinçli, yarı bilinçli veya bilinçsiz olarak yaptıkları davranışlar ve psikolojik ve sosyo

kültürel özellikleri hakkında bilgi almayı, davranışlarının ardındaki nedenleri öğrenmeyi amaçlayan nitel bir yöntemdir (Akşit, 1992; Kroll, Barbour ve Haris, 2007).

Odak grup görüşmelerinin amacı, belirlenen bir konu hakkında katılımcıların bakış açılarına, yaşantılarına, ilgilerine, deneyimlerine, eğilimlerine, düşüncelerine, algılarına, duygularına, tutum ve alışkanlıklarına dair derinlemesine, detaylı ve çok boyutlu nitel bilgi edinmektir (Stewart ve Shamdasani, 1990; Kitzinger, 1994, 1995; Krueger, 1994; Gibbs, 1997; Bowling, 2002). Odak grup görüşmelerinde önemli olan katılımcıların kendi görüşlerini özgürce ortaya koymalarını sağlayacak ortam oluşturmaktır. Bu anlamda odak grup görüşmelerinin en önemli avantajı, grup içi etkileşimin ve grup dinamiğinin bir sonucu olarak yeni ve farklı fikirlerin ortaya çıkmasıdır (Kitzinger, 1994, 1995). Karşılıklı etkileşim ve çağrışımlar sonucu, katılımcılar birbirlerinin zihinlerindeki duygu ve düşünceleri tetiklerler; böylelikle de zengin bir bilgi akışı sağlanır. Bu yöntemde grup baskısı, sosyal onaylanma ve sosyal beğenilirlik gibi engellerin aşılması ve katılımcıların gerçek algı, duygu ve düşüncelerine ulaşılması amaçlanmaktadır.

Krueger'e göre (1994) odak grup görüşmelerinin amacı, anlam çıkarmak değil anlama; genelleme değil, çeşitliliği tanımlama; katılımcılar hakkında açıklama değil, katılımcıların durumu nasıl algıladığını ortaya çıkarmaktır. Odak grup görüşmesinde, nitel araştırmaların doğası gereği, katılımcılar kavramları ve çerçeveyi çizmeleri konusunda cesaretlendirilmektedir. Ayrıca bu sayede katılımcılar birbirlerinden öğrenme olanağına da sahip olmaktadır. Katılımcılar kendi bilgi ve tecrübelerine göre bilgi havuzu oluşturabilmektedir. Ayrıca bu görüşmelerde istekli katılımcılar yer aldığından, araştırmalara gönülsüz katılımlar da engellenmiş olmaktadır (Morgan, 1997).

Görüldüğü gibi odak grup görüşmeleri daha çok yüzeydeki bilgilerin ortaya çıkarılması amacı ile kullanılmaktadır. Bu anlamda nitel araştırmaların genel özelliğine uygun olarak odak grup görüşmelerinde de katılımcıların sahip oldukları bilgi, deneyim, duygu, algı, düşünce ve tutumlar önemlidir. Önemli olan genellemelere gidecek bilgilere ulaşmak değil, katılımcıların görüşlerinin ve bakış açılarının betimlenmesidir.

2. 1. Odak Grup Görüşmesinin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Odak grup görüşmeleri, homojen bir grupta gelişen sosyal etkileşimi kapsamaktadır (Krueger, 1994). Odak grup görüşmelerinin sahip olduğu bazı olumlu yönleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Akşit, 1992; Krueger, 1994; Lewis, 1995; Suler, 1995; Gibbs, 1997):

1. Odak grup görüşmesi, insanı işin içine katmaktadır.
2. Odak grup görüşmesi, nitel verileri kullanılabilir hale getirmektedir.
3. Odak grup görüşmesinde grup üyeleri görüşme sırasında etkileşim içinde olmakta, birbirlerinden etkilenmektedir.
4. Bir kişinin dile getirdiği bir fikir, bir diğeri tarafından geliştirilebilmekte ve böylelikle detaylı bilgilere ulaşılabilir.
5. Odak grup görüşmeleri, birçok konuda zengin bir bakış açısı ya da geniş bir perspektif sağlayabilmekte ve büyük resmi görmeyi kolaylaştırmaktadır.
6. Odak grup görüşmeleri sayesinde araştırma sorularına yanıt oluşturacak zengin bilgiler toplanabilmektedir.

7. Odak grup görüşmeleri, bireysel eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesine olanak tanımaktadır.

Yukarıda da görüldüğü gibi odak grup görüşmeleri katılımcıların birbirleri ile etkileşimine olanak tanımakta ve konu ile ilgili derinlemesine bilgi elde edilmesini sağlamaktadır. Odak grup görüşmeleri olumlu yönlerinin yanı sıra bir takım olumsuz yönlere de sahiptir. Bunları ise şöyle özetlemek mümkündür (Gibbs, 1997; Kuş, 2003; Mansell, Bennet, Northwar, Mead ve Moseley, 2004):

1. Odak grup görüşmelerinde katılımcılardan birinin kullandığı bir kelime / ifade, grubun diğer üyeleri ile çatışma yaşamasına neden olabilmektedir.

2. Odak grup görüşmelerinde yaşanabilecek olumsuzluklardan biri de baskın bir grubun oluşabilmesidir. Çünkü baskın grup diğer katılımcıların görüşlerini etkileyebilmektedir. Bu duruma genellikle aynı performans sorunu yaşayan ya da aynı seviyedeki katılımcılar bir araya getirilerek engel olunabilir.

3. Odak grup görüşmeleri hassas konuların tartışılması için uygun ortamlar değildir.

4. Odak grup görüşmeleri ile verilerin toplanması ve çözümlenmesi uzun zaman almaktadır.

5. Araştırmacılar, odak grup görüşmeleri ile üretilen veriler üzerinde, nicel araştırmalara ya da birebir görüşmelere göre daha az kontrole sahiptir.

6. Odak grup görüşmeleri doğası gereği açık uçludur ve olacakları önceden kestirebilmek çoğu zaman çok zordur.

Odak grup görüşmelerinin olumlu yönlerinin ön plana çıkartılması ve olumsuz yönlerinin azaltılması ya da engellenmesi için dikkat edilmesi gereken noktaları da şöyle özetlemek mümkündür (Suler, 1995; Edmunds, 2000):

1. Odak grup görüşmesi sınırlı sayıda kavram ya da konunun tartışılmasını gerektirmektedir. Buna özellikle dikkat edilmelidir.

2. Küçük, homojen gruplar oluşturulmalı ve katılımcıların özellikleri konu ile doğrudan ilişkili olmalıdır.

3. Grup dinamiklerine dikkat edilmelidir.

4. Moderatör ve raportör odak grup görüşmeleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

5. Moderatör, konuda uzman gibi görünmemeli, sadece tartışmaları desteklemeli ve grup üyelerini tartışmaya katılmaları için cesaretlendirmelidir. Görüşme konusu ile ilgili yorum yapmaktan kaçınmalıdır. Moderatör, görüşme her kesintiye uğradığında bir şeyler söylemek zorunda değildir. Sessizce bekleyerek ortamı gözleyebilir.

6. Görüşme sırasında moderatöre, konuya ilişkin kişisel fikri sorulursa, fikir belirtmemeli ve burada olma amacının “onları eğitmek ya da bilgilendirmek olmadığını” vurgulamalıdır. Kişisel görüşünü görüşme bittikten sonra belirtebileceğini ifade edebilir. Görüşmenin merkezinde yer alan kavram ya da konuların genel olarak tartışılmasına yönelik rehberlik yapılmalıdır.

7. Katılımcılardan kendilerini tanıtmaları istendiğinde, araştırma açısından önemli görülen özelliklerini belirtmeleri istenmelidir. Örneğin doğum yerini öğrenmek yerine eğitim durumunu öğrenmek çok daha önemli olabilir.

8. Görüşme sürecinin soru-cevap şeklinde ilerlememesine dikkat edilmelidir. Bu durumu engellemek için aşağıdaki sorular kullanılabilir:

a. Bu konu ile ilgili olarak daha fazla bilgi verebilir misiniz?

b. Bu konu ile ilgili daha ne söyleyebiliriz?

- c. Bunu biraz açabilir misiniz?
 - d. Konumuz ile ilişkisi ne?
 - e. Bu ilginç bir nokta ama konumuz ile nasıl bağlantı kurabiliriz?
9. Baskın (dominant) katılımcılar, görüşmenin akışını kontrol etmeye başladıklarında, konu dışına çıktıklarında, konuyu normal akışına çekmek için bu katılımcılarla göz temasından kaçınmak, dikkati diğer katılımcılara yöneltmek, teşekkür ederek konuyu değiştirmek yararlı olabilir.
10. Eğer, görüşmede çok pasif kalan katılımcılar varsa, bu katılımcılarla göz teması kurmak ve isimleri ile hitap etmek yoluyla katılımları cesaretlendirilebilir. Gerekirse doğrudan görüşleri sorulabilir.
11. Katılımcıların konudan konuya atlamaları durumunda, moderatör buna kısa bir süre izin vermeli, daha sonra konuyu istenen yöne çekmek için bir toparlama ile yumuşak bir geçiş yapmalıdır.
12. Görüşme sırasındaki tartışmalarda katılımcıların gerçekleri söylemeleri değil, görüşlerini belirtmeleri önemlidir.
13. Odak grup görüşmelerinde grubun oturma düzeni önemlidir. Bu görüşmelerde yuvarlak masa toplantısı ya da U düzeni tercih edilmelidir. Bu oturma düzenlerinde moderatör ile raportörün karşılıklı oturması tavsiye edilmektedir.
14. Odak grup görüşmelerindeki kayıtların amacı, daha sonra yapılacak analizler için veri oluşturmaktır.
15. Odak grup görüşmelerinde 10–15 soru sorulmalıdır.
16. Odak grup görüşmelerinde zaman yönetimi önemlidir.
17. Odak grup görüşmelerinde katılımcıların özgeçmişlerine fazla zaman ayrılmamalıdır.
18. Odak grup görüşmelerinde kendisini yeterince ifade edemeyen katılımcılarla ayrıca birebir derinlemesine görüşme yapılması düşünülebilir.
19. Odak grup görüşmelerinde moderatör objektif olmaya çalışmalı ve görüşülen kişilerin düşüncelerini etkilememeli ve kendi görüşlerini beyan etmemelidir.
- Odak grup görüşmelerinde incelenen konuya ilişkin sorular ve beklentiler, görüşülen kişilerin deneyimleri ve olaylara yükledikleri anlamlar değerlendirilerek soruna ilişkin temel örüntüler ortaya çıkartılmaya çalışılmaktadır. Bu tartışmalar yoluyla katılımcılarının belirli konulardaki algıları, zihinsel şemaları, duyguları ve düşünceleri ile ilgili bilgiler toplanmaktadır. Bu anlamda odak grup görüşmeleri, nicel çalışmaların yansıtamadığı çeşitlilikte ve zenginlikte bilgiler sağlamakta, verilere derinlik kazandırmakta, yanlış anlamaları ve genellemeleri önlemektedir.

2. 2. Odak Grup Görüşmesinin Planlanması

Odak grup görüşmelerinde genellikle bir moderatör ve bir raportör bulunmaktadır. Odak grup görüşmeleri genel olarak dört aşamada gerçekleştirilmektedir:

1. Aşama: Bu aşamada, araştırmacı araştıracağı konuyu belirlemekte ve konuyu ayrıntılı bir biçimde inceleyerek sınırlarını çizmektedir. Bu incelemede, konular önem sırasına konulmaktadır.
2. Aşama: İkinci aşamada, araştırmaya katılacak kişiler, bu kişilerin özellikleri, kişilerin ortak özellikleri, görüşmede kullanılacak ana başlıklar ve sorulacak sorular belirlenmektedir.

3. Aşama: Bu aşamada, odak grup görüşmesinin yeri, zamanı, moderatör, raportör, varsa diğer görevliler belirlenmekte ve görüşme yapılmaktadır.

4. Aşama: Görüşme özetlenmekte, raporlar ve kısa notlar incelenmekte, veriler gözden geçirilmekte, görüşmeler analiz edilmekte ve raporlaştırılmaktadır.

Bu dört aşamayı aşağıda sunulan sistematikte daha ayrıntılı olarak incelemek de mümkündür. Buna göre ilk yapılması gereken araştırmanın amacının belirlenmesidir.

Soruların Belirlenmesi: Odak grup görüşmelerinde kullanılan görüşme yöntemi yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış olabilir. Yapılandırılmış görüşmelerde soru listesinin dışına çıkılmamalıdır. Yapılandırılmamış görüşmeler daha esnektir ve görüşmenin akışına göre şekillenebilmektedir. Sorular; bir amacı olan, katılımcılar tarafından kolayca anlaşılacak açıklıkta ve yalınlıkta, günlük konuşma dilinde, kolayca cevap verilebilecek türden olmalıdır. Açık uçlu, yönlendirme içermeyen, neden ve niçin gibi sorgulamalardan kaçınarak sorulan, eğer gerekliyse nedeni nedir gibi ifadelerle derinleştirilmeye çalışılan nedenin ortaya çıkartılmasına olanak sağlayıcı nitelikte olmalıdır (Krueger, 1998; Krueger ve Casey, 2000). Krueger'e göre (1998) soruların sırası şöyle olabilir:

1. *Açılış:* Her katılımcı bir dakika gibi kısa bir sürede kendini tanıtır.

2. *Tanıtma soruları:* Bir, iki soru örneği verilir. Her soru için en fazla beş dakika verilir. Bu soruların amacı katılımcıları tartışılacak konuya ısındırmaktır.

3. *Geçiş soruları:* Bir, iki soru tartışılabilir; ancak verilen süre 7–8 dakikayı geçmemelidir. Bu sorular, tanıtma soruları ve anahtar sorular arasında köprü olabilir; fakat daha derinlemesine sorulardır. Bu sorulardan itibaren katılımcılar artık diğer katılımcılarla düşüncelerini paylaşırlar.

4. *Anahtar sorular:* İki, üç soru olabilir ve konuyu tartışacak kadar zaman tanınabilir. Bu süre 10–15 dakika olabilir. Bu sorular odak grubun temel sorularıdır. Araştırma sorularına odaklanılır, buraya kadar geçen süre toplam sürenin yarısı kadardır.

5. *Araştırma soruları:* Bir, iki adet olabilir; bu sorular için de 10–15 dakika verilebilir. Bu süre odak grup görüşmesinin uzunluğuna bağlıdır.

6. *Kapanış sorusu:* Genellikle son bir sorudur ve bu soru için 3–5 dakika verilebilir. Katılımcıların son cümlelerini sunmaları sağlanır.

7. *Final sorusu:* Katılımcılara kısaca değinilmeyen bir konu olup olmadığı sorulur.

Zaman Planlaması: Kısa zamanda derinlemesine bilgi elde edilmesi gerekmektedir. Açık uçlu soruların kullanımı, moderatörün soruların cevaplanma süresini kullanabilme yeteneği ile bağlantılıdır. Odak grup görüşmeleri insanları dinleme ve onların görüşlerini öğrenme temellidir. Odak grup görüşmelerinde kontrolün çok fazla olmaması gerekir; çünkü her grubun kendine ait bir dinamiği vardır. İdeal bir odak grup görüşmesi 1–2 saat kadar sürmektedir (Kitzinger, 1995). Her katılımcının en az 10–15 dakikası vardır. İki ya da üç anahtar konunun verilmesi yeterlidir.

Katılımcıların Belirlenmesi: Odak grup görüşmelerinde genellikle aynı demografik özelliklere (yaş, sosyo-ekonomik düzey, meslek vb.) sahip 6–8 kişi, bir moderatör eşliğinde bir araya gelmekte ve araştırma konusu grup ortamında tartışılmaktadır. Ancak odak grup görüşmelerinde grup büyüklüğünün kaç kişi olması gerektiğine ilişkin farklı görüşler vardır. Küçük grupların verimliliği genellikle daha az olmaktadır, ancak grubun kaç kişiden oluşması ve kaç kez yapılması konusunda kesin bir kural yoktur. Neyi ne kadar duymak istedikleriyle ilişkili

olarak, bu kararı verecek olan araştırmacılarıdır. Yine de bazı noktalar göz önüne alınmalıdır. Odak grup görüşmelerinde grup büyüklüğü önemli ölçüde, araştırma soruları, odak grubun türü ve görüşmenin yapısı ile ilgilidir. Bu anlamda katılımcı sayısı, araştırmacının görüşmeyi ne kadar kontrol altında tutabileceği ile de ilgilidir (Ekiz, 2003).

Odak grup görüşmeleri için uygun katılımcı sayısı Byers ve Wilcox'a göre (1988) 8–12 kişi, MacIntosh'a göre (1981) 6–10 kişi, Kitzinger'e göre (1995) 4–9 kişi, Goss ve Leinbach'a göre (1996) 15 kişi, Morgan (1997) ve Gibbs'e göre (1997) 6–12 kişi, Edmunds'a göre (2000) 8–10 kişidir. Katılımcı sayısı ile ilgili farklı görüşler olsa da, genellikle bu çalışmaların az sayıda katılımcı ile gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu sayı da genellikle 4 ile 10 kişi arasında değişmektedir. Edmunds'a göre (2000) grubun 10 kişiden fazla olması grubun dinamiğini düşürebilmekte, katılımcılar arasındaki etkileşim etkisini yitirebilmekte ve grubun kontrolü daha da zorlaşabilmektedir.

Odak grup görüşmelerinde yer alacak katılımcıların birbirlerini tanımaları ya da tanımamaları konusunda da temel bir ilke yoktur. Nelson ve Frontczak (1998) katılımcıların birbirlerini tanıyıp tanımadığının bir önemi olmadığını belirtmiştir. Morgan (1998) ise, katılımcıların belirlenmesinde yine araştırmanın amacının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Eğer konu katılımcıların aynı kurumdan ya da örgütten olmalarını gerektiriyorsa, bu durumda birbirlerini tanıyacaklardır. Grubun çeşitliliği de bir avantaj olarak görülebilir; ancak grup üyeleri arasında hiyerarşik ilişkilerin olmasından kaçınılmalıdır (Kitzinger, 1995).

Moderatörün Belirlenmesi ve Görevleri: Moderatör, önceden belirlenmiş bir tartışma akışı çerçevesinde grubu yönlendirerek belirlenen zaman diliminde hedeflenen bilgileri derleyen kişidir. Moderatörün sorumluluğu, gruba net ve açık sorular sormak, insanların düşüncelerini ortaya çıkarmaya ve grup üyelerinin etkileşimine yardımcı olmak (Gibbs, 1997) ve herkese konuşma şansı tanımaktır. Kısa zamanda zengin bilgilerin toplanması için moderatörün konuyla ilgili iyi hazırlanmış açık uçlu sorular sorması oldukça önemlidir. Bu anlamda moderatörlerin de sahip olması gereken bazı özellikler vardır (Kitzinger, 1995; Kroll, Barbour ve Haris, 2007):

1. Moderatör görüntüsüne (kıyafet vb) özen göstermelidir.
2. Moderatör, araştırılan kavram ya da konuya hâkim olmalıdır.
3. Moderatörün sıcakkanlı ve samimi bir duruşu olmalı, ancak resmiyeti de korumalıdır.
4. Moderatör, katılımcılara iyi davranmalı, onların ihtiyaçlarına ya da özelliklerine duyarlı olmalıdır.
5. Moderatör, beklenmeyen durumlara karşı hazırlıklı olmalıdır.
6. Moderatör, sözel ya da sözel olmayan davranışlarından dolayı katılımcıları yargılamamalıdır.
7. Moderatör, katılımcılarla aynı dili konuşabilmelidir. Örneğin, tercüman kullanarak grubu yönetmek uygun değildir.
8. Moderatör açık uçlu sorular sorarak tartışmayı teşvik etmelidir. Katılımcıların söylediklerinin arka planını ortaya çıkarmak için irdleyici sorular sormalıdır.
9. Kişisel görüş bildirmemelidir.

Odak grubun moderatörü, zamanının büyük bir kısmını katılımcıların deneyimleri, bu deneyimlerini paylaşmaları ve diğerleriyle hem fikir olup olmamaları üzerine ayırmalıdır. Grubun ısınması oldukça önemlidir. Kolaylaştırıcı katılımcılara, mevcut durumla ilgili görüşlerini

belirtmeleri konusunda sorularıyla yön göstermelidir. Krueger (1998) soruların değişik kategorilerde olmasının önemli olduğunu belirtmektedir.

2. 3. Odak Grup Görüşmesinin Uygulanması

Odak grup görüşmesinin uygulanmasına geçmeden önce yapılması gerekenler şöyle özetlenebilir (Kitzinger, 1995; Gibbs, 1997):

1. Katılımcılar, moderatör ve raportör için isimlik ya da yaka kartları hazırlanmalıdır.
2. Moderatör ve raportör odak grup görüşmesinden önce görüşmenin yapılacağı ortama gelmeli, hazırlıkları (masa, sandalye, kâğıt, kalem, oturma düzeni, içecek, yiyecek gibi) tamamlamalı ve katılımcıları karşılamalıdır.
3. En az iki tane kayıt cihazı olmalı ve cihazların kontrolü yapılmış olmalıdır.
4. Görüşme başlamadan önce görüşmeyi yönetecek kişi, görüşmenin yapılacağı tarihi, yeri, saati, kimin yöneteceğini ve raportörün adını kayıt cihazına kaydetmelidir. Böylece cihazların kontrolü de yapılmış olur.
5. Görüşmenin akışına ilişkin bir yönerge ya da rehber dağıtılacaksa, bunlar önceden çoğaltılmalı, kalem, kâğıt, pil, kaset gibi malzemeler önceden temin edilmelidir.
6. Davetsiz katılımcıları önlemek için toplantı mekânının kapısına toplantı ile ilgili bir not yazılmalıdır.
7. Grubun tamamlanması beklenirken, gelen katılımcılar ile konuya dair hiçbir şey konuşulmamalıdır.
8. Grup tamamlandığında, moderatör görüşmelerin video kamera ya da ses kayıt cihazı ile kaydedileceğini belirtmelidir.
9. Yapılan bu kayıtların projede görevli araştırmacılar tarafından raporlaştırılacağı ve bu raporlarda kesinlikle katılımcıların adlarının yer almayacağı ya da atıfta bulunulmayacağı belirtilmelidir.
10. Görüşme başlamadan önce cep telefonlarının kapatılması gerektiği vurgulanmalıdır.

Yukarıda sıralanan maddeler sağlıklı bir odak grup görüşmesinin gerçekleştirilmesinde çok önemlidir. Çünkü sözü edilen bu noktalar odak grup görüşmesinin çeşitli nedenlerle kesintiye uğramasını engelleyici niteliktedir. Görüşmenin kesintiye uğraması durumunda katılımcılar sıkılabilmekte, görüşlerini söylemekten vazgeçebilmekte ya da söyledikleri kaydedilmeyebilmektedir. Odak grup görüşmesi sırasında yapılması gerekenler ise şunlardır (Kitzinger, 1995; Gibbs, 1997):

1. Görüşme başlamadan önce moderatör ve raportör kendilerini gruba tanıtmalıdır.
2. Tüm katılımcıların gelişi tamamlandığında moderatör odak grup görüşmesinin amacını açıklamalıdır.
3. Moderatör, görüşmenin yaklaşık olarak ne kadar süreceği ile ilgili bilgi vermelidir.
4. Moderatör, görüşmede kullanılacak format ya da izlenecek yol hakkında bilgi vermelidir.
5. Görüşmenin ana konusuna geçilmeden önce, konuya ısınmayı sağlayacak herhangi bir soru ya da açıklama ile başlanmalıdır. Ancak bu soru ya da açıklama, doğrudan görüşmenin konusunu ile ilgili olmamalı, sadece konuya hazırlayıcı nitelikte olmalıdır. Bu soru ya da açıklama daha önceden hazırlanmalıdır.

6. Raportör, mümkün olduğunca kısa notlar alabilmek için kendine göre bir sistematik geliştirmelidir. Örneğin, her sorunun ilk bir ya da iki kelimesini yazmalıdır. Not alırken sürecin kolay olması için katılımcılara kod vermek, söylenenlerin ana fikrini verecek anahtar kelimeleri kullanmak bu süreci kolaylaştırabilir. Eğer video kaydı yapılmıyorsa, raportör katılımcıların görüşme sırasındaki duygu ifadelerine ilişkin gözlemlerini de (örneğin, kızgın, neşeli, gergin gibi) not etmelidir.

7. Görüşme sürecinde eksik kalan bir yer olursa raportör moderatörü uyarmalı ve dikkatini çekmelidir.

Odak grup görüşmesi sırasında bu kurallar uygulansa bile, yine de bir takım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bir odak grup görüşmesinde ortaya çıkabilecek olası sorunlar ve bunlarla baş etme yolları Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Odak Grup Görüşmesinde Ortaya Çıkabilecek Olası Sorunlar ve Baş Etme Yolları

Sorun	Çözüm
1. Bazı katılımcıların görüşmeye katkısı çok az olabilir ya da katılımcılar kendilerine söz verilmesini bekleyebilirler.	1. Tartışmanın ve herkesin katılımının ne denli önemli olduğu vurgulanmalıdır.
2. Baskın (dominant) katılımcılar olabilir.	2. Baskın katılımcıya fikirlerini belirttiği için teşekkür edilmeli ve diğer katılımcıların da dinlenmesi gerektiği belirtilmelidir.
3. Çekingen (pasif) katılımcılar olabilir.	3. Herkesin, temsil ettiği grubun fikirlerini ortaya koyması için katılımının önemli olduğu vurgulanmalıdır. Fikrini açıklama konusunda ürkek davrananlara karşı duyarlı olunmalıdır.
4. Katılımcılar, tartışmaların kaydedilmesinden rahatsızlık duyulabilirler.	4. Katılımcılara, raporlarda isimlerin kesinlikle yer almayacağı, sadece görüşlerinin belirtileceği söylenmelidir.
5. Katılımcılar, görüşme sırasında ayrılmak durumunda kalabilirler.	5. Görüşmeyi kesintiye uğratmadan katılımcının çıkmasına izin verilmelidir.
6. Oturuma davet edilen katılımcılar dışında seyirci olarak girmek isteyenler olabilir.	6. Seyirci olarak girmek isteyenlere süreç açıklanmalı ve bir yer gösterilmelidir. (Bu yer, görüşme masası dışında bir yer olmalıdır).
7. Bir soru ile ilgili olarak sadece birkaç kişi görüş bildirebilir.	7. Görüş bildirmeyenlere, bu sessizliklerinin anlamı sorulmalıdır. (Sessizliğin katılma mı yoksa katılmama mı anlamına geldiği sorulmalıdır)
8. Sıkılan ya da uykusu gelen katılımcılar olabilir.	8. Kısa bir ara verilebilir. Çok uzadı ise sonlandırılabilir. Bir şeyler ikram edilebilir. Şaka, espri yapılabilir, fıkra anlatılabilir.

Odak grup görüşmesi tamamlandıktan sonra da yapılması gerekenler vardır. Moderatör, görüşmeyi stratejik noktaları özetleyerek bitirmeli ve katılımcılara teşekkür ederek oturumu kapatmalıdır. Görüşme bitip grup dağıldıktan sonra moderatör ve raportör, notları analiz etmeli ve bir rapor hazırlamalıdır.

2. 4. Görüşmelerin Kaydedilmesi, Çözümlemesi, Analizi ve Raporlaştırılması

Odak grup görüşmelerinde kayıtlar genellikle ses ve görüntü kayıt cihazlarıyla (video) yapılmaktadır. Ancak genellikle video kameralar tercih edilmektedir. Çünkü video kameralar ile

yapılan kayıtlar kimin ne söylediğinin belirlemesini kolaylaştırdığı gibi, katılımcıların yüz ifadeleri hakkında da bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır.

Odak grup görüşmelerinin çözümlenmesi, nitel araştırmalarda kullanılan diğer veri toplama yöntemlerinde olduğu gibidir (Britten, 1995; Mays ve Pope, 1995). Bir başka deyişle çözümlenmeler nicel çalışmalara göre daha az yapılandırılmış, daha çok açıcıdır (Edmunds, 2000). Sayısallaştırma tercih edilen ve uygun bir yöntem değildir. Nitel bir veri toplama yöntemi olan odak grup görüşmelerinde genelleme kaygısı olmadığından, sayısallaştırmaya da gerek yoktur (Fern, 2001). Bundan dolayı sonuçları verirken yüzde, frekans ya da istatistiksel testlere ya da tablolara gerek yoktur. Dahası sonuçlar nicelleştirilmemelidir (Suler, 1995). Sayısal veriden çok, bireysel düşüncelerin farklılıklarının nasıl verildiği önemlidir. Ayrıca, araştırmacının öne sürdüğünün aksine, ortaya çıkan farklılıkları sunmak bütün nitel araştırmalarda olduğu gibi, burada da çok önemlidir (Kitzinger, 1995). Verilerin analizinde içerik analizi en uygun yöntemdir (Kitzinger ve Farquhar, 1999). Veri analizinde en iyi yol, kayıt sırasında ya da sonrasında çözümlenme yapılırken, belli başlıklar altında anahtar temaları belirlemektir. Kayıt sırasında alınan kısa notlar bile daha sonra yapılacak analizler için oldukça yararlıdır. Odak grup görüşmesinin raporlaştırılmasında önemli olan sayılar değil katılımcıların ne söylediğidir (Creswell, 1998). Raporda genel olarak temalara göre belirlenen algılar yer almalıdır. Araştırmacılar, analiz yaparken ve raporlaştırırken konuşma dilinin olduğu gibi kalmasına dikkat etmelidir.

3. Sonuç

Son yıllarda nitel araştırmalara verilen önemin artması, nitel araştırmalarda kullanılacak veri toplama yöntemlerini de önemli hale getirmiştir. Nitel bir veri toplama yöntemi olan odak grup görüşmeleri, derinlemesine ve detaylı bilgi elde edilmesinde kullanılacak bir görüşme yöntemidir. Odak grup görüşmeleri katılımcıların duygu, düşünce, tecrübe, eğilim gibi kişisel özelliklerini yansıtabilecek bir görüşme yöntemidir. Odak grup görüşmelerinde elde edilen bilgilerin genellenmesi gibi bir amaç söz konusu olmadığından, katılımcıların kendi değerlendirmeleri önemlidir. Amaç genellemelere ulaşmak değil, görüşleri ortaya çıkarmaktır. Odak grup görüşmelerinin katılımcılar arasındaki etkileşimi artıracak bir özelliğe sahip olması, elde edilecek bilgileri daha da önemli hale getirmektedir. Çünkü birbirlerinden etkilenen katılımcılar farklı görüşlerin ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir. Ancak bu noktada, baskın katılımcılara dikkat edilmesi gerekmektedir. Çünkü baskın katılımcılar, diğer katılımcıların görüşlerini etkileyebilmekte ve diğer katılımcılar kendi görüşlerinin dışına çıkabilmektedir. Bunu sağlayacak olan kişi ise odak grup görüşmesinin moderatörüdür. Moderatörün en önemli görevi odak grup görüşmesinin sağlıklı bir şekilde yapılmasını sağlamaktır. Bundan dolayı moderatör olacak kişiler mutlaka odak grup görüşmesi konusunda bilgi sahibi olmalıdır.

Kaynakça

Akşit, B.T. (1992). "Medikal araştırmalarda etik sorunlar", **Türk Tabipler Birliği Sağlık Kongresi**. 8-11 Mart 1992. Shareton Oteli. Ankara.

- Barbour, R.S. & Kitzinger, J. (Eds.). (2001). **Developing Focus Group Research: Politics, Theory, and Practice**. London: SAGE.
- Bloor, M., Frankland, J., Thomas, M. & Robson, K. (2001). **Focus Groups in Social Research**. London: SAGE.
- Bowling, A. (2002). **Research Methods in Health: Investigating Health and Health Services**. Philadelphia, PA: McGraw-Hill House.
- Britten, N. (1995). "Qualitative interviews in medical research", **British Medical Journal**, 311, 251–253.
- Byers, P.Y. & Wilcox, J.R. (1988). "Focus groups: an alternative method of gathering qualitative data in communication research", **Annual Meeting of the Speech Communication Association**, 74th, New Orleans, LA, November 3–6, 1988.
- Creswell, J.W. (1998). **Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions**. Thousand Oaks, California: SAGE.
- Culley, L. & Hudson, N. (2007). "Using focus groups with minority ethnic communities: researching infertility in british south asian communities", **Qualitative Health Research**, 17 (1), 102–112.
- Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (2000). **Handbook of Qualitative Research**. London: Sage Publications, Inc.
- Edmunds, H. (2000). **The Focus Group Research Handbook**. New York: McGraw-Hill
- Ekiz, D. (2003). **Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fern, E.F. (2001). **Advanced Focus Group Research**. Thousand Oaks, California: SAGE.
- Gibbs, A. (1997). "Focus groups", **Social Research Update**, 19. <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU19.html>. İndirme Tarihi: 10.08.2007.
- Gizir, S. (2007). "Focus groups in educational studies". **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 3 (1), 1–20.
- Goss, J.D. & Leinbach, T.R. (1996). "Focus groups as alternative research practice", **Area**, 28 (2), 115–123.
- Hollander, J.A. (2004). "The social contexts of focus groups", *Journal of Contemporary Ethnography*, 33 (5), 602–637.
- Kitzinger, J. (1994). "The methodology of focus groups: the importance of interaction between research participants", **Sociology of Health and Illness**, 16 (1), 103–121.
- Kitzinger, J. (1995). "Qualitative research: introducing focus groups", **British Medical Journal**, 311, 299–302.
- Kitzinger, J. & Farquhar, C. (1999). "The analytical potential of 'sensitive moments' in focus group discussions". In R. Barbour & J. Kitzinger (Eds), **Developing Focus Group Research: Politics, Theory and Practice**. (pp. 156–172). London: SAGE.

- Kroll, T., Barbour, R & Haris, J. (2007). "Using focus groups in disability research", **Qualitative Health Research**, 17 (5), 690–698.
- Krueger, R.A. (1994). **Focus Groups: A Practical Guide For Applied Research**. London: SAGE.
- Krueger, R.A. (1998). **Moderating Focus Groups**. California: SAGE.
- Krueger, R.A. & Casey, M.A. (2000). **Focus Groups: A Practical Guide For Applied Research**. California: SAGE.
- Kuş, E. (2003). **Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lewis, M. (1995). "Focus group interviews in qualitative research: A review of the literature", <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arr/arow/rlewis.html>. İndirme Tarihi: 20.02.2009.
- MacIntosh, J. (1981). "Focus groups in distance nursing education", **Journal of Advanced Nursing**, 18 (12), 1981–1985.
- Mansell, I., Bennet, G., Northwar, R., Mead, D. & Moseley, L. (2004). "The learning curve: the advantages and disadvantages in the use of focus groups as a method of data collection", **Nurse Researcher**, 11 (4), 80–88.
- Mays, N. & Pope, C. (1995). "Rigour and qualitative research", **British Medical Journal**, 311, 109–112.
- McBrien, S., Felizardo, G.R., Orr, D.G. & Raymond, M.J. (2008). "Using focus groups to revise an educational booklet for people living with methicillin-resistant", **Health Promotion Practice**, 9 (1), 19–28.
- Morgan, D.L. (1997). **Focus Groups As Qualitative Research**. California: SAGE.
- Morgan, D.L. (1998). **The Focus Group Guidebook**. California: SAGE.
- Nancarrow, C., Vir, J. & Barker, A. (2005). "Ritzer's McDonaldisation and applied qualitative marketing research", **Qualitative Market Research: An International Journal**, 8 (3), 296–311.
- Nelson, J.E. & Frontczak, N.T. (1998). "How acquaintanceship and analyst can influence focus group results", **Journal of Advertising**, 17 (1), 41–48.
- Stewart, D.W. & Shamdasani, P.N. (1990). **Focus Groups: Theory and Practice**. Newbury Park, CA: SAGE.
- Suler, J. (1995). "Using interviews in research", <http://www.rider.edu/~suler/interviews.html>. İndirme Tarihi: 04.03.05.
- Şimşek, H. (1994). "Pozitivizm ötesi paradigmatik dönüşüm ve eğitim yönteminde kuram ve uygulamada yeni yaklaşımlar", **II. Eğitim Bilimleri Kongresi**'nde sunulmuş bildiri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. <http://www.hasansimsek.net/files/Pozitivizm20Otesi%20Paradigmatic%20Donusum%20ve%20Egitim%20Yonetimi.DOC>. İndirme Tarihi: 20.02.2009.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**. 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.